

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Zpráva z konference „Justification of Political Authority“, konané na Právnické fakultě Antverpské univerzity

Dne 7. prosince 2012 se na půdě Centre for Law and Cosmopolitan Values, které je součástí Právnické fakulty Antverpské univerzity (Faculteit Rechten Universiteit Antwerpen), konala konference „Justification of Political Authority“, jež byla organizována společně Centrem a Ústavem státu a práva AV ČR v rámci projektu „Evropský soud pro lidská práva jako základ evropské identity – dialog mezi ‚starou‘ a ‚novou‘ Evropou“. Tematické zaměření konference bylo zvoleno záměrně široce, aby došlo k propojení právně-filozofických úvah s úvahami o problémech současné evropské konstitucionalistiky, a dále z toho důvodu, že obě instituce v současné době vytvářejí základy pro dlouhodobou spolupráci, jejímž prvním výstupem byla právě tato konference.

Konferenci zahájil *Jiří Příbáň* z University of Cardiff, který se věnoval nejobecnějším otázkám demokracie a konstitucionalismu v soudobé Evropě jak v právně filozofických souvislostech, tak ve vztahu k aktuálním problémům EU. Podle Příbáň je EU ustavena okolo dvou „zakládajících mýtů“, jimiž jsou usilování o mír v Evropě a hodnota demokracie, které zároveň slouží jako pilíře evropské identity. Tato identita přitom není opřena o nějaký sdílený kulturní základ, ani se neopírá o do jisté míry „nahodilosti“ praxe evropských institucí či o evropské právo; dle Příbáň jde naopak při vytváření evropské identity o konstantní, ve svém základě protikladný proces depolitizace, opírající se o experty a instituce (jejichž „demokratický deficit“ se stal již notorickým právnickým a politologickým klišé), a politizace, která nachází svůj politicko-filozofický moment v diskusích o evropské „polis“ a svůj aktuální politický projev v politických hnutích, jejichž zrod můžeme pozorovat především ve státech nejvíce sužovaných současnou ekonomickou krizí jako je Řecko či Španělsko. Pro právní i politickou filozofii to znamená výzvu k řešení problému, zda lze evropský konstitucionalismus postavit jako apolitický projekt, anebo zda hovořit o konstitucionalismu bez politiky nemá smysl. Prof. Příbáň se přiklání ke druhé variantě, přičemž upozorňuje na to, že otázka demokratické legitimacy je v současné situaci řešena v podstatě „pouze“ jako odpověď na aktuální ekonomickou krizi, a nikoli jako nějaký „velký projekt“ evropské ústavnosti. Příspěvek vyvolal diskusi, která se soustředila mimo jiné na otázku, zda hodnota sociální solidarity nemůže produkovat základ evropské identity (v napětí vůči multikulturalismu, který v zásadě může myšlenku této solidarity zpochybňovat), zda celé napětí mezi politizací a depolitizací v rámci EU nelze vidět jako spor o racionalitu, anebo zda referendum máme vidět jako moment takové politické racionality, anebo spíše jako nahodilost; v této souvislosti se rozproudila diskuse i o možném britském referendu o setrvání Velké Británie uvnitř EU.

I druhý příspěvek *Marca Goldoniho* z University of Glasgow se zabýval tématem na pomezí politické filozofie a konstitucionalismu. Dr. Goldoni podrobně rozebral teoretický pohled ústavního pluralismu na současnou situaci, v níž se nachází demokracie v Evropě, a představil mnohé limity dnes tak populární teorie. Ústavní pluralismus se podle Goldoniho snaží být teorií, která se chce obejít bez konceptu výlučné autority, jež by byla nadřazena (a tak odmítá koncept hierarchie i tezi o „vzdání se“ národní suverenity ve prospěch EU), a místo toho nabízí určité pole principů, které se navzájem vyvažují za použití proporcionality. Tento přístup má však své důležité limity: Zatímco místo paradigmatu konfliktu dává přednost dialogu, podle Goldoniho nepřináší normativní kritéria toho, jak vést tento dialog; důraz na dialog vede

nakonec i k tezi o velmi slabé ústavní autoritě. Nakonec je podle Goldoniho hlavní slabinou ústavního pluralismu to, že dialog funguje velmi dobře tehdy, když opravdu reálný konflikt třeba mezi národním ústavním právem a ústavními ambicemi práva EU neexistuje, zatímco v situaci, kdy jde o velmi závažné „národní zájmy“ či zájmy EU, dialog i proporcionalita jdou stranou. V diskusi o příspěvku *prof. Popelier* vyslovila své pochybnosti, zda ústavní pluralismus dovede přijít s vlastní koncepcí ospravedlňující politickou autoritu, *prof. Pavlakos*, ředitel Centra, zase upozornil na to, že ústavní pluralismus předpokládá monismus v oblasti principů, o nichž se vede dialog, a nejde tedy o „opravdový pluralismus“, který by nestál na morálním monismu, ale vycházel by z morálního pluralismu.

Příspěvek *Sarah Lambrecht*, doktorandky z antverpského Centra, se místo filozofické perspektivy pokoušel o empirické sledování toho, zda a jak je veden dialog mezi nejvyššími soudními instancemi vybraných evropských států a Evropským soudem pro lidská práva. Na příkladech toho, jak jsou citovány rozsudky štrasburského soudu v judikatuře nizozemského Nejvyššího soudu (Hoge Raad), britského Nejvyššího soudu (Supreme Court), belgického ústavního soudu (Cour constitutionnelle, který se do roku 2007 nazýval Cour d'arbitrage) a německého Ústavního soudu (Bundesverfassungsgericht) se Lambrecht pokusila ukázat, jak rozdílně tyto soudní instance přistupují k judikatuře štrasburského soudu: Zatímco nizozemský i belgický soud se snaží minimálně vypadat jako velmi loajální k judikatuře Evropského soudu, britský soud se snaží sice o důsledné dodržování štrasburského case-law v případech s cizím prvkem, ale je již poněkud méně vstřícný k jeho aplikaci na čistě domácí případy. Německý ústavní soud si zachovává poněkud rezervovaný postoj, když judikaturu Evropského soudu pro lidská práva cituje jen velmi zřídka a odmítá „štrasburskou“ argumentaci tehdy, když není opřena o dobré porozumění národnímu ústavnímu systému, přičemž si neustále vyhrazuje to, že ani štrasburské case-law nemůže porušovat „materiální jádro“ německého ústavního systému. Diskuse nad tímto zajímavým příspěvkem se soustředila na to, že samotný fakt časté citace judikatury Evropského soudu pro lidská práva nemusí vůbec znamenat, že citující soudní instance je loajální k argumentaci Soudu, a na to, zda rozdíly v přijímání argumentace nemohou být vysvětlitelné zvláštnostmi právní kultury dané země.

Po přestávce na oběd vystoupil pracovník Centra *Gkouvas Triantafyllos* s příspěvkem zabývajícím se problémem autority z pohledu analytické filozofie. Dr. Triantafyllos polemizoval s myšlenkami Josepha Raze a Scotta Shapira, kteří podle něj rozpracovávali to, co nazývá „nomologickou“ koncepcí autority, podle níž právní normy musí být schopny normativně vysvětlovat své instance samy ze sebe (souvislost této koncepce s právním pozitivismem je takto jasně zřejmá). Triantafyllos se místo toho pokusil pomoci velmi jemné a detailní analýzy toho, o čem mluvíme, když mluvíme o autoritě, představit alternativní koncepci autority, která považuje jednání vyplývající ze vztahů autority za ustavující sféru svobodného jednání (free agency), kde jakákoli manifestace autority je vlastně manifestací vlastnosti donucovat (enforceability).

Michal Šejvl z Ústavu státu a práva AV ČR se na pozadí myšlenek Giorgio Agambena pokusil najít způsob, jak smířit reálné zkušenosti s fungováním demokracie a právního státu ve střední Evropě s teoretickými koncepty legitimizujícími demokracii. V souladu s Agambenem upozornil na to, že se politická moc neukazuje jen ve formě svého reálného fungování, ale že potřebuje navíc ještě jistý „opar slávy“ (gloria), jak Agamben ukázal ve své knize *Království a sláva (Il Regno e la Gloria)* z roku 2007). Zatímco reálné fungování demokracie a právního státu podle něj probíhá ve střední Evropě na pozadí mocenského prosazování svévole jednotlivců, které vidí jako „černé pasažéry“, což znamená ve svých důsledcích zpochybnění jakékoli představy sociální solidarity a konečně i společnosti jako takové, moment slávy se zároveň vytrácí. Jisté řešení pak nakonec podle něj spočívá ve vlastně utopické představě

státu, který se bude podobat spíše „polis“, a nikoli „oikos“ (v terminologii Hannah Arendtové), či v Oakeshottově představě státu jako „societas“, a nikoli „universitas“. V diskusi nad příspěvkem tuto koncepci podrobil kritice hlavně dr. Goldoni, který upozornil na to, že Agambenovu myšlení je vlastní jistá pasivita a sklon k utopii, které znemožňují aktivní přístup ke změně podmínek fungování společnosti, a dále na to, že „návrat“ k „polis“ oddělené od „oikos“ ve svém důsledku znamená rezignaci státu na ekonomickou a hlavně sociální politiku, což v konečném důsledku může vést až k popření koncepce sociálního státu.

Mariano Croce z Università Sapienza v Římě podrobně rozebral vliv současných neoliberalních myšlenek na představy o státě. Inspirován Wendy Brown ukázal, jak neoliberální myšlení podporuje představu o státě, který „požírá sám sebe“ (autophagous state), když tržní kapitalismus již není chápán jako něco přirozeného, ale jako něco, co musí být státem vytvořeno za cenu jeho vlastní privatizace. Veřejná moc státu je tak vlastně podkopána, protože je podle neoliberálních kritérií neefektivní a drahá. V tomto světle se i právní pluralismus s jeho odmítáním hierarchie a jediného nadřazeného zdroje veřejné autority jeví jako teorie minimálně nepřímou podporující tento proces ničení státu. Zejména pro právníky pak může být důležité, že tento proces vede k proměně role soudců, kteří již nejsou hodnoceni podle toho, jak aplikují právo, ale spíše na základě ekonomických kritérií (jak to v poslední době ukázal třeba Garapon v knize *La raison du moindré Etat: Le néolibéralisme et la justice*, vydané v roce 2010). Dr. Croce upozornil i na zajímavý fakt, že zatímco na národní úrovni jsou soudci vyšších soudních instancí stále více vtahováni do řešení politických otázek, nadnárodní a mezinárodní soudní instance naopak šíří obraz neutrální, od politiky oddělené justice, což může být sice známkou toho, že v nadnárodní a mezinárodní oblasti soudci mohou jen velmi obtížně působit jako političtí aktéři vzhledem ke komplikovanosti mezinárodní politiky a institucionálního prostředí, ale může to také znamenat to, že tyto soudní instance se již de facto podřídily neoliberálnímu řádu.

Petr Agha z Ústavu státu a práva AV ČR využil starověký příběh o Antigóně jako metaforu, na níž demonstroval, jak může i tak rozvinutý systém ochrany lidských práv jako je ten evropský, produkovat vyloučení. Podle Aghy jsou lidská práva v současnosti používána jako nástroj legitimizace moci tím, že jasně deklarují svou univerzalitu, přičemž jakékoli zpochybnění této univerzality je doprovázeno strachem, který vyvolává. Tento univerzalizující diskurz pak musí nutně produkovat vyloučené, kteří podobně jako Antigóně vznášejí nárok na neposlušnost vůči tomuto řádu. Podle Aghy přitom nejde o to, že bychom měli tyto vyloučené zpět začleňovat do diskurzu lidských práv, který by se stal ještě „univerzalističtějším“, ale spíše o to, že novodobé Antigony máme chápat jako „l'universel singuliers“, kteří nemohou být začleňováni do dominantního diskurzu. V diskusi *prof. Popelier* upozornila na to, že Agha neuvedl jediný příklad, kdy k takové situaci dochází třeba v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva, a že tedy vzniká otázka, zda nejde o empiricky prázdnou teoretickou koncepci.

Marija Bartl z amsterdamské univerzity se věnovala tomu, jak řešení vycházející z protřní racionality pronikají do právních předpisů harmonizujících oblast mezinárodního práva soukromého uvnitř EU vlastně bez jakékoli demokratické diskuse či zpochybnování jejich legitimacy. Podle dr. Bartl cokoli, co Evropská komise navrhuje v této harmonizační legislativě, je protřně orientováno, a ani Evropský parlament nijak neklade otázku po legitimitě cílů legislativy podporujících volný trh, které si Evropská komise stanovuje. Na podporu své hypotézy pak uvedla mnoho konkrétních příkladů takovéto legislativy, při jejímž schvalování Evropský parlament fakticky pouze potvrzuje téměř všechny návrhy Komise.

Pavel Hamerník z Ústavu státu a práva AV ČR řešil ve svém příspěvku otázku, zda může být stát shledán odpovědným před soudními orgány za chování soukromých subjektů, když ty svým jednáním potenciálně porušují právo lidských práv, přičemž tento problém zkoumal

zejména na příkladu sportovního práva, i když vycházel i z obecné judikatury především štrasburského soudu o horizontální aplikaci lidských práv. Provedl srovnání judikatury Nejvyššího soudu USA a Evropského soudu pro lidská práva, kde upozornil na to, jak odlišně přistupují tyto soudní instance především k soudní kontrole normativních aktů vydávaných sportovními asociacemi a jinými organizacemi působícími v oblasti sportu.

Aída Araceli Patiño Álvarez z Università degli Studi v Miláně se pokusila využít některé habermasovské koncepce k vytvoření teoretického rámce pro pochopení toho, jakou roli zastávají ústavní soudy v současné Latinské Americe. Podle Patiño se pro popis role ústavních soudů nejlépe hodí habermasovský koncept deliberativní demokracie, protože dobře vystihuje napětí mezi soudní kontrolou (judicial review) a demokracií. Judicial review a požadavky právního státu se podle ní rozvíjely v USA a v Evropě jako odpověď na krize (v USA šlo o překonání rozštěpení národa po občanské válce, v Evropě zase šlo o způsob vypořádání se s diktaturami meziválečného období) a v obou případech je patrné napětí mezi konstitucionalismem a demokracií. Země Latinské Ameriky jsou podle Patiño v situaci, kdy zavádění myšlenek judicial review a právního státu je značně zkomplikováno až extrémní ekonomikou nerovností mezi obyvatelstvem, což může vést k reinterpretaci některých pojmových rozlišení uvnitř těchto koncepcí (můžeme např. v takové situaci chápat občanská a politická práva jako základní a práva hospodářská a sociální jako práva další generace, když je to právě tíživá hospodářská a sociální situace, která mnoha obyvatelům reálně znemožňuje užívat jejich práva občanská a politická?). Na příkladech aktuálního rozhodování ústavních soudů v Kolumbii a Kostarice Patiño ukázala, jak se tyto soudy stávají reálnými politickými aktéry, kteří nutí ostatní orgány politické reprezentace země, aby řešily tíživé ekonomické a sociální problémy svých obyvatel. Proto si Patiño položila otázku, zda takovéto zasahování ústavních soudů do reálného fungování politiky země není známkou selhání politiky jakožto systému, a na obecné úrovni se snažila pro postižení takovéto role soudů použít Habermasovu koncepci „zodpovědného soudce“. V diskusi nad příspěvkem zazněly především pochybnosti, zda jsou ústavní soudy tím pravým místem, kde by měla probíhat diskuse o sociální a ekonomické rovnosti, a zda je Habermasova koncepce „zodpovědného soudce“ tím pravým paradigmatem, které by nejlépe vystihovalo roli ústavních soudů ve zmiňovaných zemích Latinské Ameriky.

I přes rozdílné tematické zaměření jednotlivých příspěvků a rozdílné teoretické perspektivy (přístupy pozitivního práva, analytické filozofie i politické filozofie) se podařilo účastníkům konference najít mnohé styčné body (třeba v teorii ústavního pluralismu), nalézt společný jazyk v diskusích a navázat tak dialog, který snad bude neméně plodně pokračovat i v další spolupráci mezi antverpským Centre for Law and Cosmopolitan Values a pražským Ústavem státu a práva AV ČR. Je třeba také poděkovat organizátorům konference (z české strany hlavně Mgr. Aghovi a z belgické prof. Popelier a prof. Pavlakosovi), jakož i ředitelům obou institucí (prof. Pavlakosovi a dr. Bártovi), kteří na konferenci aktivně vystupovali.

JUDr. Michal Šejvl, Ph.D.
Ústav státu a práva AV ČR, v.v.i.
Fakulta právnická ZČU v Plzni